

“ Φύλο και Νέες Τεχνολογίες: Ρόλοι, Πρόσβαση και Επαγγελματικές Επιλογές στην Εποχή της Κοινωνίας της Πληροφορίας ”

Το Θεωρητικό Πλαίσιο της Πρότασης Διδασκαλίας

Γιαννιτσάδης Δημήτριος
Κουκουρίκου Στυλιανή

Εισαγωγή

Οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις όπως έχουν συντελεστεί από το δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα έχουν επιφέρει τεράστιες αλλαγές σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η εμφάνιση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, ο ρόλος του Διαδικτύου και η ολοένα αυξανόμενη διείσδυσή τους στην καθημερινότητά μας καθιέρωσαν μία νέα πραγματικότητα στην οποία η πληροφορία κατέχει εξέχουσα θέση. Σήμερα, ο όρος Κοινωνία της Πληροφορίας χρησιμοποιείται ευρύτατα για να περιγράψει τη συγκεκριμένη κατάσταση, χαρακτηρίζοντας απόλυτα την εποχή μας. Μία εποχή στην οποία η παραγωγή, το εμπόριο, η εργασία, η υγεία, η έρευνα, η δημόσια διοίκηση, η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, οι τέχνες, η ψυχαγωγία αποτελούν πεδία της ζωής που γνώρισαν νέα δεδομένα, νέες δυνατότητες και νέες προοπτικές.

Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής ως μηχανή, εφεύρεση, εργαλείο, έφερε πραγματική επανάσταση, με μεγαλύτερες επιδράσεις, προεκτάσεις και ανατροπές σε σύγκριση με τη βιομηχανική επανάσταση του 19^{ου} αιώνα. Σήμερα, η καταγραφή, αποθήκευση και συντήρηση δεδομένων, η εκτέλεση πολύπλοκων πράξεων, η επεξεργασία στοιχείων, η εξαγωγή και παρουσίαση αποτελεσμάτων, δε νοούνται δίχως τη χρήση Η/Υ. Βέβαια, το φάσμα των εργασιών για τις οποίες χρησιμοποιείται, δεν περιορίζεται στα παραπάνω. Η δικτύωση διεύρυνε το πλήθος των εφαρμογών και μετέβαλε, παράλληλα, τη μορφή της επικοινωνιακής διαδικασίας. Επιπλέον, η δημιουργία, λειτουργία και μαζική εξάπλωση του Διαδικτύου (Internet), και κυρίως του Παγκόσμιου Ιστού (World Wide Web), ανέδειξαν τον Η/Υ σε βασικό μέσο πληροφόρησης.

Έτσι, λοιπόν, από τη σύγκλιση της Πληροφορικής Τεχνολογίας με την Τεχνολογία Επικοινωνιών γεννήθηκε ο κλάδος των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ), που καλύπτει, πλέον, ολόκληρο το φάσμα της οικονομίας και της κοινωνίας, καθιστώντας αναγκαία την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων στις ΤΠΕ για κάθε άτομο. Ο σύγχρονος άνθρωπος καλείται να προσαρμοστεί στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες και να αντιμετωπίσει το δίλημμα των καιρών: Συμμετοχή σε αυτόν τον ξέφρενο ρυθμό ή παραμονή στο περιθώριο των εξελίξεων; Κοινωνός της εποχής της πληροφορίας και της γνώσης ή φορέας τεχνολογικού αναλφαριθμητισμού; Μονόδρομος είναι η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα. Προς την ίδια κατεύθυνση, με το άρθρο 5Α παρ. 2 που προστέθηκε με την αναθεώρηση του 2001 στο Σύνταγμά μας,

αναγνωρίζεται η συμμετοχή κάθε ατόμου στην Κοινωνία της Πληροφορίας ως συνταγματικό δικαίωμα.

Το αγαθό της πρόσβασης στην πληροφορία και επομένως στη γνώση που δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα αφενός να αξιοποιήσει τα τεχνολογικά επιτεύγματα και αφετέρου να συμβάλλει στην εξέλιξη και στη δημιουργία, αποτελεί – θεωρητικά – κεκτημένο όλων. Είναι, όμως, στην πράξη, όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτου ηλικίας, φύλου, επαγγέλματος και οικονομικής κατάστασης, ισότιμα μέλη της Κοινωνίας της Πληροφορίας και πραγματικοί συμμετέτοχοι της ηλεκτρονικής μας εποχής; Σε ποιο βαθμό οι παραπάνω παράγοντες δεν επιβάλλουν διακρίσεις και αποκλεισμούς δημιουργώντας μία διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους πληροφοριακά έχοντες και στους πληροφοριακά μη-έχοντες;

Μέσα από την παρούσα εργασία, εξετάζεται ο παράγοντας φύλο αναφορικά με την πρόσβαση και τη συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας, τους ρόλους και τα στερεότυπα όπως έχουν διαμορφωθεί και προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, και τις επαγγελματικές επιλογές εφήβων μαθητών και μαθητριών που αφορούν σε κλάδους των ΤΠΕ.

Θεωρητικό πλαίσιο

Ισότιμη πρόσβαση στην Κοινωνία της Πληροφορίας ή δημιουργία διακρίσεων;

Η επανάσταση που επήλθε σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας με την έλευση των ΤΠΕ διευκόλυνε την καθημερινή ζωή και βελτίωσε την ποιότητά της. Οποιαδήποτε, αλλαγή, όμως, δε στερείται και επιπτώσεων των οποίων οι διαστάσεις δεν είναι μονάχα θετικές. Σχετικά με τη δυνατότητα πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες και την πληροφόρηση, ο διάσημος Ιταλός σημειολόγος και διανοητής Ουμπέρτο Έκο (1998), προβληματιζόμενος, υπέδειξε ένα σοβαρό κίνδυνο κοινωνικής διάκρισης βάσει της ιδέας του “1984” του Τζορτζ Όργουελ (Orwell, 1949). Αναφέρθηκε, συγκεκριμένα, σε μία κοινωνία διαιρεμένη σε τάξεις, όπου “... στην κατώτερη βαθμίδα υπάρχει ένα νέο προλεταριάτο που αποτελείται από πρόσωπα που δε ξέρουν να χρησιμοποιούν τον Η/Υ και των οποίων η μοναδική πληροφόρηση προέρχεται από την τηλεόραση. Στην ενδιάμεση βαθμίδα υπάρχει μια μικροαστική τάξη που ξέρει να χρησιμοποιεί τον υπολογιστή, αλλά όχι και να τον προγραμματίζει. Στην ανώτατη βαθμίδα υπάρχει η άρχουσα τεχνολογικά τάξη, μια νομενκλατούρα, με την παλιά σοβιετική έννοια, που απαρτίζεται από άτομα που γνωρίζουν να επιδρούν στον υπολογιστή και να τον προγραμματίζουν. Το αποτέλεσμα είναι μια προλεταριακή τάξη που ακολουθεί τις υποδείξεις κάποιου ανόητου τηλεπαρουσιαστή, μια μεσαία τάξη που ακολουθεί τον Μπιλ Γκέιτς και μια κυρίαρχη τάξη η οποία αντίθετα διαβάζει συγγραφείς για λίγους.”.

Διακρίσεις, επομένως, και ανισότητες επιφυλάσσει, η νέα πραγματικότητα. Βέβαια, η ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας αποτελεί γενικό πρόσταγμα και επιδίωξη κάθε αναπτυγμένου κράτους και διασφαλίζεται μέσω νομοθετικού πλαισίου και δράσεων ενίσχυσης της ηλεκτρονικής προσβασιμότητας. Στην πράξη, όμως, υπάρχουν ομάδες που διατρέχουν κίνδυνο ψηφιακού αποκλεισμού,

για παράδειγμα άτομα με ειδικές ανάγκες και άτομα που βρίσκονται στο όριο της φτώχειας. Το ψηφιακό χάσμα αναπαραγάγει παραδοσιακές μορφές ανισότητας και αντιθέσεις του κοινωνικού οικονομικού συστήματος, μία εκ των οποίων αφορά και αυτή μεταξύ των δύο φύλων (Βιτσιλάκη et al., 2001).

Φύλο και Νέες Τεχνολογίες

Διαφοροποίηση παρατηρείται μεταξύ των δύο φύλων όσον αφορά στη σχέση τους με τις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας, με τους άντρες να έχουν ένα ξεκάθαρο προβάδισμα στην πρόσβαση, στην εξοικείωση, στη χρήση και στις επιδόσεις. Στις περισσότερες χώρες, ο αριθμός των γυναικών που επιλέγει να σπουδάσει ή να ακολουθήσει επάγγελμα και καριέρα στην Πληροφορική είναι σημαντικά μικρότερος από τον αντίστοιχο των ανδρών (Camp, 2002). Και στην Ελλάδα, τα ποσοστά των κοριτσιών που φοιτούν τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο στα τμήματα Πληροφορικής και Μηχανικών Η/Υ στα ελληνικά Πανεπιστήμια είναι κατά πολύ μικρότερα από τα αντίστοιχα των αγοριών (στοιχεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας).

Αλλά και σε επίπεδο απλής χρήσης, οι γυναίκες ασχολούνται με τον Η/Υ σε μικρότερο βαθμό συγκριτικά με τους άνδρες, παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιούν πιο πολύ από τους άντρες άλλες συσκευές που αξιοποιούν τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών (π.χ. ηλεκτρονικούς φούρνους, βιντεοκάμερες, κινητά τηλέφωνα) (έρευνα ΕΔΕΤ, 2005). Επιπλέον, τα ποσοστά των ανδρών που κάνουν ηλεκτρονικές αγορές είναι σχεδόν διπλάσια από αυτά των γυναικών παρά το ότι οι γυναίκες θεωρούνται γενικότερα “καταναλωτικά όντα”. Ακόμη, διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στα είδη των δραστηριοτήτων για τις οποίες τα δύο φύλα χρησιμοποιούν υπολογιστές και στο πλαίσιο μέσα στο οποίο μαθαίνουν να τους χρησιμοποιούν. Σχετικά με την αξιοποίηση του Διαδικτύου, και πάλι η πρόσβαση των γυναικών είναι μικρότερη από αυτή των ανδρών τόσο στη χώρα μας, όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (έρευνα OECD, 2002). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών που φοιτούν στο σχολείο, τα κορίτσια υπολείπονται όχι μόνο στο χρόνο ενασχόλησης με τον Η/Υ, αλλά επιπλέον θεωρούν τους εαυτούς τους λιγότερο ικανές στην εκτέλεση διαφόρων δραστηριοτήτων στους υπολογιστές (Wastiau-Schlüter, 2005).

Οι ερμηνείες που έχουν δοθεί στην άνιση αυτή συμμετοχή αποδίδονται στη διαμόρφωση μίας θετικής συμπεριφοράς απέναντι στους Η/Υ από τα αγόρια, ενώ τα κορίτσια παρουσιάζουν μία αρνητική στάση (Margolis & Fisher, 2002). Η διερεύνηση των αιτιών του φαινομένου (Gurer & Camp, 2002), οδήγησε στο συμπέρασμα ότι για την ύπαρξη διαφορετικών στάσεων ανάμεσα στα δύο φύλα ευθύνονται μία σειρά παραγόντων που σχετίζονται με τις εμπειρίες σε σχέση με τους Η/Υ, το ρόλο των προτύπων, την ύπαρξη ή απουσία ενθάρρυνσης, και τα διαμορφωμένα κοινωνικά μοντέλα για τα δύο φύλα και την τεχνολογία.

Πιο συγκεκριμένα, για τα περισσότερα παιδιά, συνηθέστερη πρώτη εμπειρία με τον Η/Υ είναι κάποιο παιχνίδι. Η πλειοψηφία, όμως, των παιγνιδιών για Η/Υ απευθύνεται στα αγόρια (Gorriz & Medina, 1997), τα δε χαρακτηριστικά των περισσότερων παιγνιδιών (πυροβολισμοί, γραφικά με σκηνές βίας, έντονοι θόρυβοι,

απουσία γυναικείων μορφών) κάθε άλλο παρά ελκύουν τα κορίτσια. Αναμφισβήτητη, ακόμη, θεωρείται η αξία της καθοδήγησης για την ενασχόληση και την εμβάθυνση σε οποιοδήποτε αντικείμενο. Στο συγκεκριμένο, όμως, χώρο, λίγες είναι οι γυναίκες που έχουν διαπρέψει, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μία απουσία γυναικείων προτύπων που θα μπορούσαν να ασκήσουν θετική επιρροή. Η ενθάρρυνση, επίσης, από το περιβάλλον ή η έλλειψή της οδηγεί σε διαφοροποιημένες με βάση το φύλο στάσεις απέναντι στους Η/Υ. Στα σχολεία, εκπαιδευτές και των δύο φύλων τείνουν να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στους πιο απαιτητικούς άνδρες μαθητές, και στα σπίτια οι γονείς – ακούσια τις περισσότερες φορές – υποστηρίζουν περισσότερο τα αγόρια τους για την ενασχόλησή τους με τους υπολογιστές, π.χ. στην πλειοψηφία των σπιτιών με ένα Η/Υ, αυτός βρίσκεται στο δωμάτιο του αγοριού της οικογένειας (Brzowsky, 1998). Ταυτόχρονα, η κοινωνία διατηρεί μία βαθιά ριζωμένη επιρροή στην εικόνα που έχουν τα κορίτσια για τον εαυτό τους σε σχέση με την επιστήμη της πληροφορικής. Γονείς και κοινωνικό περιβάλλον θεωρούν ότι η επιστήμη των υπολογιστών ταιριάζει καλύτερα σε άντρες. Η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης είναι, επίσης, ισχυρή. Τα περισσότερα περιοδικά υπολογιστών παρουσιάζουν μόνο άντρες και νεαρά αγόρια ως άριστους χρήστες Η/Υ (McCormick & McCormick, 1991). Γενικότερα, το μοντέλο για το μηχανικό υπολογιστών προβάλλει κυρίως τον άνδρα, ο οποίος συνήθως βρίσκεται πίσω από έναν υπολογιστή και προγραμματίζει από το ξύπνημα ως τα βαθιά μεσάνυχτα. Το μοντέλο αυτό ελκύει μεν τους άνδρες αλλά αποθαρρύνει τις γυναίκες από την ενασχόληση με αντίστοιχα επαγγέλματα, αφού διαιωρίζεται η αντίληψη ότι η καριέρα στην επιστήμη των υπολογιστών σε σχέση με άλλα επαγγελματικά πεδία, απαιτεί πολλές ώρες εργασίες και περιορισμό του προσωπικού χρόνου, π.χ. αυτού που αφιερώνεται στην οικογένεια.

Κοινωνική κατασκευή του φύλου και Η/Υ

Νεότερες προσεγγίσεις για τις ταυτότητες φύλου υποστηρίζουν ότι το φύλο (ως σύνολο συμπεριφορών και χαρακτηριστικών που συναντώνται στους άνδρες και στις γυναίκες και που αποδίδονται στο γεγονός ότι τα άτομα ανήκουν στη μία ή στην άλλη κατηγορία) προσδιορίζεται και κατασκευάζεται σε μεγάλο βαθμό κοινωνικά. Μάλιστα, υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο βιολογικό φύλο (sex) που είναι ένα ορατό και μόνιμο χαρακτηριστικό που αποκτά ο άνθρωπος με τη γέννησή του και το κοινωνικό φύλο (gender) που αναφέρεται σε κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά, στερεότυπα και ρόλους, οι οποίοι θεωρούνται τυπικοί και επιθυμητοί για αυτούς που η κοινωνία ορίζει ως “αρσενικά” ή “θηλυκά” (Doyle, 1985).

Βάσει των διαμορφωμένων κοινωνικών αναπαραστάσεων για τα δύο φύλα, οι άντρες ανήκουν και κινούνται στη δημόσια σφαίρα, ενώ οι γυναίκες στην ιδιωτική. Αποτέλεσμα της παραπάνω διαίρεσης της κοινωνίας σε σφαίρες επιρροής είναι και ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, που ισχύει παρά την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, η οποία διαχωρίζεται και κάθετα και οριζόντια. Υπάρχουν, δηλαδή, ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα, αλλά και θέσεις στην επαγγελματική ιεραρχία προσδιορισμένες ως προς το φύλο, με τους άνδρες να κατέχουν, συνήθως, τα διευθυντικά και διοικητικά ανώτερα αξιώματα. Έτσι, επαγγέλματα υγείας, φροντίδας,

εκπαίδευσης, καλλωπισμού, καθαριότητας ασκούνται κυρίως από γυναίκες, ενώ οι άνδρες προσανατολίζονται σε επαγγέλματα τεχνικής και τεχνολογικής φύσεως. Τα επαγγέλματα πληροφορικής ανήκουν στη δεύτερη από τις παραπάνω κατηγορίες, τα δε χαρακτηριστικά τους και οι απαιτούμενες δεξιότητες για την άσκησή τους συνδέονται με τα γνωρίσματα που έχουν αποδοθεί στους άνδρες. Ακόμη, το περιβάλλον, οι συνθήκες εργασίας, τα ωράρια και η λογική της οργάνωσης των συγκεκριμένων χώρων εργασίας ταιριάζουν περισσότερο στο κοινωνικά θεμελιωμένο ανδρικό μοντέλο εργασίας και έρχονται σε σύγκρουση με τον κοινωνικά αποδεκτό ρόλο της γυναίκας που απαιτεί την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου για την ενασχόληση με τα οικιακά και οικογενειακά καθήκοντα.

Ταυτόχρονα, εδραιωμένη είναι και η αντίληψη ότι η γενικότερη ενασχόληση με τεχνικά αντικείμενα δε συμβαδίζει με τη θηλυκότητα. Δεδομένου ότι το κοινωνικό περιβάλλον μαθαίνει στα άτομα από την παιδική τους ηλικία την αποδεκτή με βάση το φύλο τους συμπεριφορά, υπάρχει πίεση στα κορίτσια με αποτέλεσμα ακόμη και εκείνα που έχουν ταλέντο και κλίση στις επιστήμες, στην τεχνολογία και στους Η/Υ να μην ενθαρρύνονται και να χάνουν το ενδιαφέρον τους. Η οριζόντια κατανομή της εργασίας με τη μικρή εκπροσώπηση των γυναικών στις ανώτερες διοικητικά και υψηλότερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας σχετίζεται με τη συγκεκριμένη κατάσταση, αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι η καλή γνώση των Η/Υ και η δυνατότητα αξιοποίησης των δυνατοτήτων που προσφέρουν αποτελούν προϋποθέσεις επαγγελματικής ανέλιξης.

Συνέπειες

Όλα τα παραπάνω έχουν συντελέσει στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι η Πληροφορική αποτελεί αντρική επιστήμη. Ως αποτέλεσμα, οι γυναίκες έχουν να αντιμετωπίσουν την προκατάληψη που οφείλεται στη δημιουργία στερεοτύπων. Πιστεύεται ότι δεν τα καταφέρνουν τόσο καλά στους Η/Υ συγκριτικά με τους άνδρες, ενώ όσον αφορά ζητήματα εργασίας ότι δεν είναι αρκετά αποδοτικές και αξιόπιστες σε εργασιακές θέσεις που περιλαμβάνουν τη χρήση νέων τεχνολογιών. Έτσι, σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι είναι γυναίκες, υφίστανται διακρίσεις σε θέματα μισθών και προοπτικών προαγωγής, περιθωριοποιούνται ή και αποκλείονται. Επιπλέον, πολλές φορές απαιτείται να εργαστούν πολύ περισσότερο προκειμένου να αποδείξουν την αξία τους σε σχέση με άνδρες συναδέλφους τους. Η κοινωνική, δηλαδή, κατασκευή του φύλου, έχει οδηγήσει στην ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων, που αφενός, μεν, κατηγοριοποιούν τα άτομα, αφετέρου δε αξιολογούν αρνητικά τα ίδια ή τις δραστηριότητές τους.

Ένα άλλο ζήτημα έχει να κάνει με την ύπαρξη ψηφιακού χάσματος μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων και συγκεκριμένα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Φαίνεται ότι στην ανώτερη βαθμίδα που περιγράφει ο Ουμπέρτο Έκο (1998), η συμμετοχή των δύο φύλων δεν είναι ισότιμη. Δεν τίθεται, όμως, μόνο θέμα πρόσβασης, ποσοτικής συμμετοχής και ίσης εκπροσώπησης των γυναικών αλλά ένας βαθύτερος προβληματισμός σχετικά με την κουλτούρα της κοινωνίας της πληροφορίας, τις αξίες της, τις αναπτυξιακές της στρατηγικές, τους στόχους της και τη σημασία που δίνεται στο ανθρώπινο δυναμικό (Πηλαβάκη, 2006).